

Balázs János

Salgótarján — 1971 február

Megint rám zúdult egy megterhelődés. Előbbi életemben sem mertem erre gondolni. Írjak most önmagamról életrajzot? Megtehetném! Nem írok!

Részemről nem is szükséges; de mivel így kívántatik, hát legyen! Születtem 1905. november 27-én Alsókubinban. Abban az időben Alsókubinban éltek szüleim. Ez a Szlovák városka Salgótarjától elég távol esik. Nem sok évet éltem le itten, mert az Apám hirtelen harmincnyolc éves korában elhunyt, és így az Anyám velem és még három testvéremmel visszaköltözött szülővárosába, Salgótarjánba. Mink négyen testvérek: mint árvák itt részesültünk némi támogatásban, pártfogásban, mert családunk összes rokonai itt éltek.

Nagy keserűségemre beíratk az iskolába. Súlyos tehernek éreztem én az iskolába való járást. Nehezen két osztályt kijártam, amikor (idézve a régies mondást:) kitört az első világháború. A harmadik osztály kezdetére még sor került; de a folytatása részemre csak október közepéig tartott, mert az őszi-esős-rossz idők beálltával a szabadban, az iskola udvarán nem lehetett tanítani. A tantermeket a behívott tartalékos katonaság részére lefoglalták és rendezték be a frontokról hazaözönlő sebesült harcosok részére kórháznak. Ennek következtében az iskolai tanítás hosszú hónapokon át megszűnt. Tanítók, tanárok, minden épkézláb ember katona lett! Az egész Európa, sőt Európától távol eső ország, város lángokba borult. Lám mit tett az ember? És mit csinál ma is. Cselekvéseinek nagyobb részében önmaga ellen árt.

Kisebb szemlélődésben: az ember felmászik a fára és kivágja maga alatt a fát, büszkén jár a földön és megmérgezi a talajt, ami a kenyeret adja, egészséges ivóvíz helyett agyafúrtan pacsomagolt, erjesztett, romlott szeszből előállított italokat fogyaszt: összeroncsolja — megmérgezi szervezetének belső szerkezetét, satöbbi, satöbbi!

Node most ne ezekről beszélgessek önmagamnak: más itt a karikahajtás! Igaz, hogy nem csinálom jókedvvel, vontatott nyomással a szellememben.

Nagyon megnőtt a kedvem, amikor az első világháború beálltával letépdeshettem magamról az iskola nyűgjét, terhét. Örömöm is nagy volt. pedig abban az időben nem sok öröm adatott az Apák nélkül maradt családoknak.

Ebben az időben ment végbe részemre egy lényeges változás, mert a velem egykorú iskolástársak — gyerekek: értve a Pécskő-utcai gyerekeket: nem fogadtak be maguk közé játszópajtásnak. Én félenk jellemű, minden gyerekes virtuskodástól visszahúzódó, jelentéktelen gyerek voltam. Ilyen játszópajtás nem kellett a duhajkodó s folyton birkózni akaró, hencgő és egymással kötekedő, nagynyelvű gyerekeknek.

Tehát elkülönültem, magamra maradtam és nem esett rosszul! Inkább valami megnyugvást jelentett részemre. Ezt követően jött létre részemre egy másforma életmód: az öreg emberekkel való megbarátkozás. Azok az emberek, akik testi fogyatékoságuknál fogva, avagy előregedésük révén katonának már nem kellettek: ezekhez szegődtem. Mert történt, hogy én magamban, bámészkodva tévelyegtem a közeli erdők mentében, amikor ezek az öreg emberek csoportosan; derekukra köteleket kötözve, hónapok alatt zsákokat szorongatva ballagtak a nagy erdő felé — megszólítottak: te gyerek, gyere velünk! Hozol egy nyaláb gallyat Anyádéknak tüzelőnek. És én szó nélkül mentem. Később már öreg barátaim magukkal vittek oda ahová ők mentek. Nyár elején gombázni: Inászó, Kazár, Bárna, erdőségeibe. Nyár végén szedret szedni, vadvadkörtézni, krumplit bengészni Zagyvaróna határába. Tél idején pedig jártunk Somlyó szénbányatelep palahányójára hulladékstenet szedni.

A somlyói jó minőségű szén; még akkor is, ha az a palahányón lett összeszedve, sok Pécskő utcai szegénycsaládnak lett a kenyérkeresete. Sok hosszú éven keresztül én is ebből éltem: már felnőtt koromban is. Évek múltával öreg barátaim egyenként távoztak az élők közül. Elég régen volt; kopott emlékük fel-felcsillan még szellememben, most, amikor már én is elnyílt-vén remete lettem.

Nagyon előre jöttem az időben: nagyon érződik a szövegben, sietek mielőbb túljutni rajta: nagyon szeretném minél rövidebben vázolni azt az egyszerű történetet, amelyet leéltem. Hosszúra nyúlana, ha mindent tövétől, hegyéig leírnék: de azért sietek a távoli múltba, hogy semmis homályából kiszemléljem mindazt, amire legjobban emlékszem. Négy és fél évig tartó vészes pusztítása után mégis véget ért az első világháború: hagyva olyan koloncot az emberiség nyakában, amely koloncot csak évek múltán tudta az emberiség nyakából kiemelni; de csak annyit ereje volt, hogy lába elé ejtette, innen már se előre- se hátra nem bírta görgetni. Ez a kolonc mindmáig az emberiség boldogulásának útjában fekszik.

Oh miket is irkállok? Ez nem ide való! Itt csupán egy egyszerű önéletrajz megírására van, vagyis hát lesz szükség.

Tehát gyermekkoromban: tíz éven már felül; olyan sajátos szeszélyeim voltak, hogy amerre jártam, (mindig egyedül) a széjjeldobált újságlapokat, széttépett könyvek, füzetek maradványait: leginkább képeslapokat mind összeszedtem és örömmel vittem haza: úgy csináltam, hogy észre senki nem vette.

Feszült kíváncsisággal, izgalommal kutattam az értéktelen papírhalmaz között. Ezeket követően eljártam a város akkori szeméttelképére: itt már bőségesen akadt újság és képeslap hulladék. Hogy örültem, amikor olvashattam, hogy lelkesedtem, amikor nézegettem a képeket, ábrákat, akármilyenek voltak azok. Minden nyomtatott írást elolvastam, minden képet, ábrát csodálva bámultam, amelyiket legszebbnek találtam; ösztönömtől hajtva elkezdtem ceruzával tiszta lapra lemásolni. Hogy milyenek voltak ezek a képaláírások, most nem tudom megmondani; csak annyit fűzök hozzá, hogyha úgy adódott, hogy ismerős jött hozzánk és véletlen-

ségből meglátta, hogy rajzolgatok: megnézte: mit csinálok? Szótlanul megnézte a rajzot, fejét csóválva mondott valamit, amire én már nem emlékszem. Ezután én már csak rajzoltam, olvastam: annyira, hogy bizonyos idő múlva magyar nemzetünknek majd minden szellemóriásának, művészenek, költőjének, írójának arcképe le volt másolva kisebb képekről. Szobánknak fala körben fel volt aggatva ezen magyar emberek portréjával. Példának felsorolom a híres nagy magyar neveket. Az államférfiak közül: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc; az írók és költők közül: Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály: no végül a művészek következnek: Munkácsy Mihály, Benczúr Gyula, Barabás Miklós, Fadrusz János — satöbbi-satöbbi — a nagyok közül. Néhány nevet ki is hagytam.

Ha jól hiszem, nem is baj ez!

Hogy ez így volt, ugye alig hihető? Igaz, hogy több, mint 40 éve történt: negyven év pedig hosszú idő a könnyen halandó porszemnyi emberke rövid életében. Még valamit hozzá fűzök, hogy az akkori történet igazsága tisztázva legyen: Bóna-Kovács Károly, városunknak azon időben való szobrász- és festőművésze, amikor hírét vette ennek a dolognak; ott-honomban személyesen felkeresett, és amikor meglátta szobánknak falain a ceruzával készített portrékat, amelyek híres elődeinknek arc- és mellalakját mutatta; egytől-egyig mindre ráismert. Mély megilletődésében nékem gratulálni nem tudott. És én enyhén mosolyogtam!

Nyomban felajánlotta a segítségét és főképp a rajz és a festészeti tanítást: azaz, hogy ő segít engemet művésszé tenni. Én erre mondtam is, meg nem is valamit. Ez a rövidke élmény hamar a feledésbe tűnt, de én tovább is sokat olvastam, írtam, rajzoltam addig, amíg ez a ténykedésem is hirtelen megszakadt, mert anyám és a családbeliek nem nézték jó szemmel cselekvéseimet. Folyton a fejemhez csapdosták a különféle szidalmakat: mi lesz veled gyerek? Ez így nem mehet soká! A veled egykorú gyerekek mindannyian mesterséget tanulnak, dolgoznak, pénzt keresnek családjuknak; te mit csinálsz? Az erdőket, a hegyeket járod, itthon irkálsz-firkálsz: mi lesz belőled? Ha a család leveszi rólad a kezét, ki leszel társítva a világra: csúfosan éhen pusztulsz!

Nagyon megsértődtem; keserű haragomban lezúrtam a falakról a rajzokat, összetéptem őket és belegyűrtem a tűzbe, mikor megtörtént, kirohantam az erdőbe: késő este jöttem haza. Mesterséget nem tanultam, nem lettem szénbányász, se gyárimunkás. Gyenge jellemű, túl érzékeny voltam; sehogyan se bírtam elviselni a valahová tartozó kötöttséget: ezzel még párosult a mai napig is érthetlenségnek tudott, valami szellemi rendetlenség, túlfinom szenszibilis idegjáték, erős erkölcsi tudat, amely visszartartott, vagyis gátat vetett minden nemi kilengésnek. Mai napig is áldom ezt az állapotot, amely irányította életem menetét. Tehát nőllen, agglégénynek maradtam! Üres, elhagyott remeteség ez; de milyen megmondhatatlanul fönséges ez a kigúnyolt egyedüllét az olyan embernek, aki gyermekkorától fogva, mindig szétlátott a világban, és megtanulta belőle mindazt az életbeli tételeket, amelyeket a tudománynak semmiféle iskolájában megtanulni nem lehet.

Most megint eltértem az önéletrajz egyenes irányától; ilyen az én szeszélyesen gördülő gondolatmenetem: miként a megfestett képeim, amelyeknek zűrzavaros érthetlenségében, nem létező, nevetséges avagy féltelmet keltő ábráiban: furcsa színezetű térségein képtelen eligazodni a meglepett szemlélődő.

Hej, pedig ezeknek a képeknek zűrzavaros rejtjelmeiben: világosan ott bujkál az egész világ létezése!

Mint, aminek gondolnák: nem üres dicsekedés, mint, hogy az se hazugság, hogy nem lett belőlem más, mint folyton teher alatt görnyedező haldázó, akinek itten minálunk a neve: senki tróger.

Nem jelentett ez nekem sérelmet; az volt a fő, hogy megéltem belőle szegényesen!

Meg voltam elégedve; igényem csak annyi volt, mint most. Az írás-olvasás, rajzolás semmis pontra zsugorodott és kezdtem öregedni. Harminckétéves voltam, amikor kikerültem a frontra; Negyven, amikor hadifogságba estem és végül negyvenhárom amikor a hadifogságból hazajöttem: a valóság teljes értelmében, hitvány árnyéka lettem a régi önmagamnak. A testi fogyatékossgát s a fizikai képesség letörését még gazdagította a háborúból és a hadifogságból összeszedett örökség: különféle kórság, amelyet az élet már nem emészt meg, csak a halál!

Tehát: volt, ami volt és lett, ami nem volt.

Itthon szenvedve — betegen éreztem a boldogságot és örömben a megfizethetetlen szabadságot. Most írás közben lelkembe vésődnek olyan gondolatok, amelyek fülembé súgják, kérdezve: hát te ilyen önéletrajzot írsz?!

Ez valami más. A történet egyenes menetének mondásait rongáló oldalazásokat az illetékes kezek kiszorítják. Alig marad belőle valami! Ilyen évődésekkel vívódva írom a néma sorokat, melyek csak akkor beszélnek, mondanak valamit, ha olvassák. A népes családból ketten maradtak, s amikor hazajöttem a hadifogságból: velem hárman: közel nyolcvan éves anyám, tőle néhány évvel fiatalabb néném. Én is közelítettem az ötödik évtizedet. Tehát mindhárom elnyűtt, fáradt, beteges öregek. Valaki úgy is hihetné, hogy mesélek, mint néhai nagyanyók az unokáiknak. Itthon a korlátlan szabadság éltető ereje, összezúzott szellemnek felszabadulása, lelkem derűje, letört fizikai képességemet úgy ahogy felerősítette, újból nyakamba vettem az igát: a hátalást: újból jártam az erdőt, a somlyói siferhaldát, hordtam a tüzelőt; aki kérte eladtam; Később egy-egy kocsira valót is összegyűjtöttem; ezt is megvették: így tartottam el családknak még élő két öregjét és önmagamat. Nehéz és keserű kenyérkereset volt; de bírtam és kedvemre való volt: nagyon meg voltam elégedve. Bár még most is csinálhatnám, de azóta már a salgótarjáni szénmedence bányáinak nagy részét bezárták. Kimerültek a szénmezők, megszűntek a palahányók, haldák, nem lehet sifert-szenet szedni! Részemre nem maradt más; kenyerem keresetével szemben; csak az erdős hegyek, benne a gombázás, sze-

der- és csipkeszedés. Kedves öregjeimet is régen eltemettem: rám maradt az ősi hagyaték, a düledező hajlék, a szegényes ütött-kopott otthon, benne a korhadó, szúrágta, széteső holmijaival. Kizártan, külön a világtól, itt remetéskedek. Idézem Mikest:

Egyedül, egyedül
a bujdosók közül!

1968. június: Nyár eleje van. Gombázni járok: szedem a gombát, hazahordom, sütöm-főzöm, szárítom, ha sok van belőle, el is adom; így éldegelek magamban, tompa fásultsággal agyamban. Különös, szeszélyes változata a gondviselésnek az én életem egyszerű menetében: amikor gyerek voltam, öregemberek között tartózkodtam, nem hozzám illő vénemberek voltak a barátaim, most, hogy már hatvanhárom éves öreg-szenvedő vagyok, fiatal növendék fiúk járnak hozzám beszélgetni, barátkozni. Pedig én nem hívok senkit ilyen céllal otthonomba, szegényes környezetembe. Ezek a fiúk vannak öten: érdeklődnek, kérdezzétek tőlem, mit csinálók?

Mit csinálók! Gombázni járok, egy kis tűzrevalót hordok. Itthon folyton valamiféle munkával pepecselgetek, farascskálok, törött hangszereket javítok: ez a foglalkozás hoz néhány forintot kenyérre, cigarettára, petróleumra, satöbbi. Ilyenformán beszélgettünk. Egyik-másik hoz nekem cigarettát, van úgy, hogy harapnivalót is tesznek le az asztalomra, amikor azt mondom: miért hoztatok. Hát csak hoztuk, (mondják ők), hogy legyen; magának úgymint kevés valami jut!

Én rávágom: nekem ez a kevés is nagyon elég és kielégítő: kevéssel beérem. Tudjátok-e, (mondom tovább) hogy a leggazdagabb ember az, aki semmit sem kíván?!

Így beszélgettünk: ők a fiatal emberek és én az öreg remete. Ők tovább folytatják az érdeklődést: de mink tudjuk ám, hogy maga fiatal korában sokat rajzolt, festett és verseket is írt!

Hol vannak ezek? Maradt-e belőlük valami? Ilyenkor azt érzem, hogy valamiféle kemény szerszámmal ütöttek szíven. Recseggve vágom rá, nyelve egy keserűt: ezek már a semmis múlté: meg sem történtek! Máskor is majd eljövünk, mondják és köszönve elmennek.

Ebben az időben történt: Zoli jött, letett egy csomagot. Hordtam egy kevés maradék festéket; én festegettem vele: nekem már nem kell. Próbálkozzon vele valamit festeni. Fiatalabb korában szeretett rajzolni, festeni: hátha menni fog most is! Sietek! Megyünk futballozni. Köszönt és elment. A csomagban volt jó néhány rajzlap, grafit ceruzák, törőlgumi. Külön csomagolva az akvarell festékek, kisebb-nagyobb ecsetek. Nézegettem egy ideig, azután félre tettem. Gondoltam: minek ez már énnekem? Később még az napon: elővettem a csomagot, kivettem egy rajzlapot, ceruzát és törőlgumit. Kimentem az udvarra, széjjel néztem a szomszédos házak térségében, leültem a földkupacra: belekezdttem negyven év múltán az első rajzolásba. Még az nap: (hosszú nyári nap volt) megcsináltam az első színes kis képet. Ettől az időponttól számítva nem tudtam nyugodni; folyton rajzoltam, festettem, amíg a rajzlapokból volt és tar-

tott a festékből. Zoli megint jött. Most temperát hoztam; (mondta) ez is vízzel dolgozható. Nagy lett az öröm, amikor megmutattam a képeket. Tudtam, (mondta Zoli) aki fiatalon tud valamit, az öregkorában se felejtí el. Együtt örültünk: a fiatal barátaim és én. Később Zoli művészfestékekkel lepett meg: olajat, ecseteket, vásznakot hozott, ezzel a lépéssel megindult elgondolásaimban az érthetlenségig fokozódó, össze-visszaságba csúcsosodó, fantasztikusan összpontosuló, életformákban gomolygó vizuális színezetű, borongós ábrázolás.

Mi minden az, melyekről annyi sokat tudunk beszélni, mi minden az, amiről nem tudunk semmit?! És mégis létező valamik: éltető mindenségünkben, akár látott, akár nem látott képekben összeborulnak a történes anyagai: mintha a végtelen, élő idő suhanna a múlandó ürességbe, amelynek csekélyke részét, még teljesen nem ismert világunk: benne s rajta az emberiség titokzatosan, ezerrétű, oldalú, tarka volt . . . töltené ki.

Képeim alkotásában ilyesfélét látok. Óh, balga ember! Ki hiszi ezt el neked? Bizony mondhatom: sokszor én is megrendülök ezbeli hitemben.

Pörgetem tovább ezeket a különös színezetű káosz képződményeket, amelyekbe egy nem ismert, nagy gondviselés sűrítette elképzeléseimet, gondolataimat. Amiket idáig beszélgettem magamnak írásban; azt most képekben adom a világnak! Így zsongnak gondolataim, miközben ecsettemmel, színekben gazdag, életet utánzó ábrázolásokat kenek a vászonra és életet nyernek a képek: olyan életet, ami csak a lángoló elképzelésekben élnek és a lángolás fénye világít meg, ha ez a lángolás rejtélyben csak homályosan pislákol és nem nyernek némán suhanó villanásokat: ezek a légből kapott; de mégis a világból termett életet utánzó képek, önmagukat cmésztik meg. A sors, avagy egy ismeretlen, törvényszerű hatalom rendelkezése ez a félelmetességben derengő, de mégis csodás emberfeletti megnyilvánulás!? Lám! Visszatér a gondolat, megszelídül a vibráló káprázat és megvilágosul a rongyos valóság. Viaskodok egymagamban: önmagammal! Ecsettel, írónnal kezemben; a hatalmas világgal szemben!

Aki érezni és látni tudja, annak a részére csodálatos ez a rejtélyes, színes küzdelem: egyik oldalon szemben áll egymással a szellemiség nagysága, a fizikai óriással, amott az erkölcs megtépázott Istene, a minden üdvösségre vészt jelentő ördöggel. Győzelem se itt, se ott nem keletkezik: nem ám! mert győzelem nem volt, most sincs: nem is lesz soha! De, hogy a művészet remekei ebből keletkeznek — születnek, az megdönthetetlen igazság! Hogy hisznek e nekem: egyszerű mondásaimnak s a bennük örvenylő zsongásnak, ez nekem vajmi érdekes közömbösség. Szellemi erény, fizikai egyensúly gátló koloncai, már nem jelentenek gátlást: a rég letűnt élmények illúziói látomásomban előtünedeznek, és én töretlenül dolgozom tovább. Kérdezem: Mi ad ehhez erőt nekem elnyűtt vénségemben? Mi vezet engem művészkedéseimben s az életben az érte történő nehéz és mégis dőre küzdelemben? Én erre nem a saját mondásaimmal felelek, idézem Aranyt:

Mire nincs szó, nincsen képzet:
az vagy nekem oh Természet!

1971. február. Harmadik évében vagyok ennek az egésznek, amelynek feszítő ereje hevít, és mormolva lángol bennem, kiüzve szellememből a hideg, dermesztő letörtséget, s mintha fáradtan dőlnek megérdemelt pihenésre annyi sok, gyötrelmes munka után. Itt van köröttem rakáson: egymás hegyi-hátára dobálva a sok színes, alig érthető furcsa-érthetetlen összevisszaság, amelynek bonyolult szerkezetére még nevet se talál a szemlélődő. Néhányra, ha nincsen is ráírva, mintha mondaná: ki vagyok-mi vagyok, mit jelentek. De bizony legtöbbször névtelenül, bambán vigyorg. Ha rájuk vetem tekintetemet, szemlélem őket, olyan a látszat rajtuk, mintha könyörögnének: szánj meg minket, adj valamilyen nevet nekünk, hiszen belőled születünk s rajtad keresztül mink is az élet tartozékai vagyunk. Kérésüket nyelve, fordítok hátat ezeknek a torzszüleményeknek. Szellemem sötétségbe borul, lelkemben vészesen háborognak az ellentétek, agyamban őrzöngve cikáznak a gondolatok és közülük kivillan egy ingatag elhatározás: én már aligha veszek ecsetet kezembe, hogy vázoljam tovább összekuszált szerkezetét az életnek, amelyben sok a gyűlölet, kevés a szeretet, s több a megvetés, mint az egymáshoz való közeledés.

1971. február. Harmadik évében vagyok ennek az egésznek, amelynek feszítő ereje hevít, és mormolva lángol bennem, kiüzve szellememből a hideg, dermesztő letörtséget, s mintha fáradtan dőlnek megérdemelt pihenésre annyi sok, gyötrelmes munka után. Itt van köröttem rakáson: egymás hegyi-hátára dobálva a sok színes, alig érthető furcsa-érthetetlen összevisszaság, amelynek bonyolult szerkezetére még nevet se talál a szemlélődő. Néhányra, ha nincsen is ráírva, mintha mondaná: ki vagyok-mi vagyok, mit jelentek. De bizony legtöbbször névtelenül, bambán vigyorg. Ha rájuk vetem tekintetemet, szemlélem őket, olyan a látszat rajtuk, mintha könyörögnének: szánj meg minket, adj valamilyen nevet nekünk, hiszen belőled születünk s rajtad keresztül mink is az élet tartozékai vagyunk. Kérésüket nyelve, fordítok hátat ezeknek a torzszüleményeknek. Szellemem sötétségbe borul, lelkemben vészesen háborognak az ellentétek, agyamban őrzöngve cikáznak a gondolatok és közülük kivillan egy ingatag elhatározás: én már aligha veszek ecsetet kezembe, hogy vázoljam tovább összekuszált szerkezetét az életnek, amelyben sok a gyűlölet, kevés a szeretet, s több a megvetés, mint az egymáshoz való közeledés.